

BIO DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD • ÅRG 12 • NR 4 2007

Svensk naturvård – så funkar det | 3

Regeringens naturvårds politik | 5

Svensk natursyn igår och idag | 10

Biologisk mångfald – varför då? | 22

TEMA:NATURVÅRDENS POLITIK

Nummer 4 2007

Biodiverse är en tidskrift från CBM, Centrum för biologisk mångfald. Den utkommer med fyra nummer per år och tar upp aktuella ämnen och händelser inom svensk naturvård, kulturmiljövård och internationell naturvårdsutveckling.

ISSN

1401-5064

Ansvarig utgivare

Urban Emanuelsson, CBM
Tel 018 - 67 27 30

Redaktion och produktion

Oloph Demker & Anna Maria Wrempe, CBM
Box 7007

750 07 Uppsala

Tel 018 - 67 13 93 alt 018-67 13 94

Fax 018 - 67 34 80

E-post biodiverse@cbm.slu.se

Kostnadsfri prenumeration

Kontakta redaktionen

Upplaga

4 800 ex

Tryck

Elanders Tofters AB, Östervåla

Medverkande i detta nummer

Urban Emanuelsson

Leif Gren

Jan Terstad

Svante Hultengren

Klas Sandell

Mikael Karlsson

Linda Hedlund

Peter Edling

Sverker Sörlin

Oloph Demker

Anders Dahlberg

Johan Samuelsson

Respektive författare står för innehållet i artiklarna.

Centrum för biologisk mångfald

Riksdagen beslöt 1994 att bilda ett centrum för att samordna och stimulera forskning om biologisk mångfald. Detta som ett led i att uppfylla åtagandena i den internationella konventionen om biologisk mångfald som Sverige skrev under i Rio 1992.

Centrum för biologisk mångfald startade hösten 1995. Verksamheten består av initiering och samordning av forskning och högre utbildning samt seminarier och information om biologisk mångfald.

CBM finns gemensamt vid Uppsala universitet och Sveriges lantbruksuniversitet (SLU).

Omslag

Miljöminister Andreas Carlgren

Foto: Pawel Flato

Biologisk mångfald en gemensam resurs

Under hösten som gått har saker inträffat som kommer att få stort inflytande över hur Sveriges naturvård utvecklas under lång tid framöver.

För det första har regeringen lagt en ny budget. Som många vet vid det här laget innebär den bland annat en mycket stor neddragning av de medel som tidigare planerats användas till att skydda skog. Från miljödepartementet är man väl medveten om att målet att skydda 400 000 hektar skog före år 2010 inte kommer att uppnås, och nu efterlyser man nya former för skogsskyddet. En utveckling av skyddsformer är välkommen, men den får inte ske förhastat och innebära att vi på något sätt riskerar de ekologiska värden som skogar med lång kontinuitet hyser.

För det andra har Klimat- och Sårbarhetsutredningen presenterats. Där konstateras att klimatförändringar redan nu påverkar arternas utbredningsmönster och att många arter börjar krypa norrut, vilket bland annat medför risken att nya smittor och skadegörare tar plats i vårt land. Att nya artinvasioner har kolossala konsekvenser för våra svenska ekosystem står bortom allt tvivel och här finns en stark koppling till skyddet av skog med välutvecklade artsamhällen och höga naturvärden. Mycket tyder nämligen på att ett artrikt ekosystem bättre kan stå emot trycket från klimatförändringar än ett fattigt. Man talar om resiliens hos stabila ekosystem. Plötsligt visar sig biologisk mångfald ha ytterligare ett värde som vi inte kan bortse ifrån.

CBM är ingen idéburen organisation med ideologiska agendor. Vi arbetar vetenskapligt med kunskap om biologisk mångfald. Men händelser som de ovan visar att vår verksamhet har stark samhällskoppling och vi månar om att leverera faktaunderlag i rätta händer. Vårt ställningstagande om vi har något är att vi står och faller med den biologiska mångfalden. Det är ett faktum vi aldrig kan springa ifrån. Därför är det också prioriterat för oss att peka på sambanden mellan de val samhället gör och långsiktiga konsekvenser för vår gemensamma biologiska resursbas. Det är en ständig diskussion mellan olika intressen. I det här numret av Biodiverse lyfter vi några exempel på inlägg som visar hur vårt förhållande till naturen är integrerat i hela samhället och hur politiska beslut slår igenom på alla nivåer.

URBAN EMANUELSSON

Foto: Thomas Nybrant

Svensk naturvård – så funkar det

Den offentliga naturvården består av insatser som görs av stat, kommun och landsting. Det finns också en ideell naturvård, som drivs av föreningar och enskilda, liksom naturvård knuten till företag och enskilda jord- och skogsbruksföretag.

Med "naturvårdsmyndigheter" avses olika centrala myndigheter, länsstyrelser och kommunala myndigheter. Staten är även en aktör inom naturvården i sin egenskap av ägare till stora arealer mark och vatten, inte minst skogsmark. Det statliga fastighetsinnehavet, inklusive i bolag som Sveaskog, ger stora möjligheter för staten när det gäller naturvård.

VEM GÖR VAD I NATURVÅRDEN?

Målet för miljöpolitiken är fastlagd i sexton miljökvalitetsmål som riksdagen har antagit. Dessa uttrycker var för sig, men även tillsammans, det miljötillstånd

som vi ska ha uppnått till år 2025. Under vart och ett av dessa mål har riksdagen även fastställt ett stort antal delmål, samt preciserat när de ska vara uppnådda. De kan sägas utgöra etappmål på vägen mot att nå miljökvalitetsmålet. Flera av dessa mål innefattar biologisk mångfald och är relevanta för naturvården.

Riksdagen beslutar om lagar och om den årliga statsbudgeten, som bland annat innehåller de statliga anslagen till naturvården. Riksdagen lägger också fast naturvårdspolitiken genom att ta ställning till regeringens miljöpropositioner.

NATURVÅRDANDE UPPGIFTER

Regeringen

- ✓ Läger förslag (propositioner) till riksdagen om lagar, statsbudget och miljöpolitik.
- ✓ Kan också lämna skrivelser, dvs. dokument som inte innehåller specifika förslag, som riksdagen har att ta ställning till. Ett exempel är skrivelsen *En samlad naturvårdspolitik* (2002).
- ✓ Beslutar om förordningar, t.ex. om områdesskydd, kopplat till olika lagar.
- ✓ Styr de statliga myndigheterna genom instruktioner (myndighetens "stående" arbetsuppgifter), årliga regleringsbrev som innehåller mål, återrapporteringskrav, uppdrag samt villkor om hur pengarna i olika anslag får användas.
- ✓ Styr myndigheterna genom särskilda uppdrag.
- ✓ Beslutar om förslag riktade till EU-kommissionen på områden som bör ingå i nätverket Natura 2000.
- ✓ Kan tillsätta offentliga utredningar (SOU) om olika frågor i syfte att få fram ett offentligt underlag inför planerade propositioner eller skrivelser. Ett exempel är *Kunskap om biologisk mångfald* (SOU 2005:94).

Naturvårdsverket

- ✓ Miljömålsansvarig myndighet för flertalet av de miljökvalitetsmål som har koppling till biologisk mångfald.
- ✓ Granskar och utvärderar resultaten av miljömålsarbetet samt återrapporterar till Miljömålsrådet, som i sin tur återrapporterar till regeringen.
- ✓ Ger vägledning till såväl andra myndigheter som företag, enskilda och kommuner om tillämpning av olika regler i lagar och förordningar, främst miljöbalken.
- ✓ Föreslår på basis av förslag från länsstyrelserna till regeringen områden som bör ingå i nätverket Natura 2000.
- ✓ Fördelar statliga medel vidare till framför allt länsstyrelserna, till exempelvis områdesskydd, skötsel av skyddade områden, arbete med artvisa åtgärdsprogram, kalkning och inventeringar.
- ✓ Ansvarig myndighet för jakt- och viltförvaltningsfrågor samt för friluftsförvaltningsfrågor.
- ✓ Utarbetar nationella strategier för områdesskydd.
- ✓ Sammanställer resultat från landstäckande inventeringar.

Länsstyrelserna

- ✓ Beslutar om natur- eller kulturreservat, naturminnen, djur- och växtskyddsområden och biotopskydd på annan mark än skogsmark.
- ✓ Ansvarar för förvaltningen av skyddade områden. Den praktiska skötseln utförs dock i de flesta fall av en entreprenör.
- ✓ Föreslår till Naturvårdsverket områden till nätverket Natura 2000.
- ✓ Sköter en hel del löpande ärendehantering enligt miljöbalken, t.ex. om artskydd, täkter, strand-skydd (i den mån det inte är delegerat till kommunen).
- ✓ Ska bevaka kommunernas fysiska planering så att utpekade riksintressen beaktas.
- ✓ Genomför inventeringar, och tar fram åtgärdsprogram för hotade arter.

Regeringen lägger förslag till riksdagen och styr på olika sätt myndigheternas arbete. Behövs mer kunskap inom ett område, kan regeringen tillsätta en utredning. De olika sektorsmyndigheterna rapporterar till regeringen, som också kommunicerar med EU-kommissionen.

De statliga myndigheterna är regeringens myndigheter, och deras främsta uppgift är att genomföra regeringens politik. Naturvårdsverket är den nationella miljömyndigheten.

SEKTORSANSVAR

Sedan ca 30 år är principen *sektorsansvar* och *sektorsintegrering* en hörnsten i den svenska miljöpolitiken. Det innebär att myndigheter, företag och organisationer inom olika samhällssektorer ska ta ansvar för miljö- och naturvårdsfrågor inom sina egna verksamhetsområden (se faktaruta).

Exempel på sektorsansvar är den nödvändiga anpassningen av uttaget av fisk så att fiskbestånden kan fortleva och, om så är nödvändigt, återhämta sig; och så att bifångst minimeras. Dessa åtgärder kan endast uppnås genom fiskesektorn. Ett annat exempel kan vara olika skogliga åtgärders påverkan på vattenmiljöer och livsmiljöer i skogen. Här har skogssektorn ett ansvar att anpassa åtgärder inom skogsbruket så att negativ påverkan på naturmiljön minimeras.

REGIONALT – LOKALT

På den regionala nivån (länen) har *länsstyrelserna* ett övergripande ansvar för det regionala natur- och kulturmiljövårdsarbetet, inklusive regionalt mål- och uppföljningsarbete.

Vattenmyndigheterna är fem relativt nya regionala myndigheter, som i sina respektive avrinningsdistrikt ansvarar för vattenförvaltningen, i linje med EU:s ramdirektiv för vatten.

Kommunerna har stora möjligheter att engagera sig i naturvårdsåtgärder genom att bilda kommunalt

Fakta	Sekormyndighetsansvar i naturvården
Boverket	Fysisk planering
Fiskeriverket	Fiske och vattenbruk
Jordbruksverket	Jordbruk, bl.a. ersättningar till brukare (se faktaruta om medel), ansvarig för miljömålet Ett rikt odlingslandskap
Riksantikvarieämbetet	Kulturmiljö
Skogsstyrelsen	Skog och skogsbruk, beslutar om biotopskydd på skogsmark, träffar naturvårdsavtal med markägare, ansvarig för miljömålet Levande skogar, ansvarar för nyckelbiotop- och sumpskogsinventeringarna.
Sametinget	Rennäring
Trafikverket	Infrastruktur som vägar, järnvägar och farleder

beslutade naturreservat, genomföra inventeringar, restaurera eller nyanlägga biotoper, eller driva lokala naturvårdsprojekt. Kommunerna har även en viktig roll när det gäller fysisk planering och att integrera kunskap om naturvård och upplevelser av natur i skola och barnomsorg.

Sammanfattningsvis kan man säga att situationen är ojämn när det gäller kommunernas engagemang i naturvård. Naturvård är, med undantag av det ansvar som följer av plan- och bygglagen rörande den fysiska planeringen, i allt väsentligt en frivillig uppgift för kommunerna.

I landet finns uppskattningsvis sju landstingskommunala "stiftelser" för naturvård och friluftsliv, t.ex. Skärgårds- och Upplandsstiftelsen. Dessas arbete utgör ett ovärderligt bidrag till den offentliga naturvården. Därutöver finns i viss utsträckning landstingsfinansierade miljöfonder som utgör värdefulla finansieringsmöjligheter för naturvårdsåtgärder. Vissa kommuner har även kommunala naturvårdsstiftelser. ▶▶

JAN TERSTAD, ARTDATABANKEN
TIDIGARE BL.A. ÄMNESRÅD VID
MILJÖDEPARTEMENTET

Översikt: statliga medel till naturvård/biologisk mångfald i Sverige 2007

Anslag, myndighet	Miljoner kr	Användning
Åtgärder för biologisk mångfald (till Naturvårdsverket)	Ca 1 900	Skydd och vård av värdefulla naturområden, kalkning, åtgärdsprogram för hotade arter, friluftsliv. Merparten av anslaget (ca 50 %) används till att bilda naturreservat i skog
Insatser för skogsbruket (till Skogsstyrelsen)	Ca 160	Bilda biotopskyddsområden och ersättningar vid naturvårdsavtal på skogsmark
Åtgärder för landsbygdsutveckling (till Jordbruksverket)	Ca 1000 (svårt att beräkna exakt hur mkt som går till biologisk mångfald)	Bl.a. miljöersättningar inom jordbruket till brukare för hävd eller restaurering av ängar och hagar, samt i viss mån våtmarker
SLU:s myndighetsanslag	45 (till ArtDatabanken)	Svenska artprojektet, bl.a. produktionen av Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna
SLU:s myndighetsanslag	20 (till ArtDatabanken)	Stöd till biologiska samlingar vid svenska museer och institutioner

Regeringens naturvårdspolitik

Klimat och havsmiljö är regeringens mest prioriterade miljöfrågor. Hur påverkar det arbetet med att bevara och skydda den biologiska mångfalden? Och vad gäller för 2010-målet? Miljöminister Andreas Carlgren besvarar Biodiverses frågor om regeringens mål och ambitioner för naturvårdspolitiken.

Miljöminister Andreas Carlgren

Vilka politiska frågeställningar kopplat till naturvård och biologisk mångfald anser du vara mest angelägna att arbeta med under den närmaste mandatperioden?

– Klimat och havsmiljö är regeringens prioriterade miljöfrågor. Klimat har varit i fokus under året, men vi rivstartade redan i vårbudgeten med att anslå resurser till insatser för havsmiljön på en nivå som inte funnits tidigare. Och vi nådde svenska framgångar när Östersjöländerna möttes i Helcom, bl.a. med ökad rening och fosfatförbud i tvättmedel. Det kommer att krävas krafttag mot övergödningen av Östersjön.

Under de kommande åren vill jag gärna medverka till att skapa en bättre förståelse för ekosystemtjänsternas betydelse, och dess koppling till biologisk mångfald och klimatfrågan.

// På många områden kommer man att märka skillnad i arbetssätt och höjd ambition, men vi har suttit för kort tid för att våra åtgärder ska slå igenom för att stoppa förlusten av biologisk mångfald till 2010. //

Målet av om att "hejda förlust av biologisk mångfald till år 2010" har – med något olika formuleringar – tagits på såväl global nivå (Johannesburg 2002), EU-nivå (toppmötet i Göteborg 2001, återupprepat vid flertal rådsmöten) och på nationell nivå (delmål 1 under miljö kvalitetsmålet Ett rikt växt- och djurliv, taget av riksdagen 2005).

Hur ser du som miljöminister på 2010 som avstämningsår för biologisk mångfald? En del av de förändringar som regeringen har aviserat går tvärtemot målet. Kvarstår målet för svensk del?

– 2010-målen är ledande i det globala arbetet och EU-arbetet. Regeringen har hög ambition. Det nationella målet är under utvärdering tillsammans med övriga delmål, och vi ska noggrant pröva målen gentemot den utvärderingen. På många områden kommer man att märka skillnad i arbetssätt och höjd ambition, men vi har suttit för kort tid för att våra åtgärder ska slå igenom för att stoppa förlusten av biologisk mångfald till 2010. De ekologiska processerna är långsamma. Om du tänker på åtgärder för

levande skogar, så skulle åtgärderna för att det skulle vara realistiskt att nå målet satts in för länge sedan av den tidigare regeringen.

– En ökad medvetenhet om vikten av att bevara den biologiska mångfalden och betydelsen av fungerande ekosystemtjänster kan leda till en positiv utveckling där olika verksamheter tar mer hänsyn. Jag ser också fram emot att följa arbetet med åtgärdsprogram för hotade arter och hoppas att det ska kunna ge ett positivt genomslag.

Det tas nu initiativ för uppföljning av Millenium Ecosystem Assessment och det kommer att föras en välbehövlig diskussion om hur vi ska sätta nya mål i EU och globalt som är både realistiska och uppföljningsbara. Sverige kommer att ha en viktig roll i detta arbete som ordförande 2009.

Förlusten av biologisk mångfald ska stoppas. Ekosystemen måste kunna fortsätta att leverera livsviktiga varor och tjänster. Detta är avgörande för människans framtid, inte minst genom den betydelse ekosystemen har för samhällets förmåga att motverka klimatförändringen.

Sverige har jämfört med andra EU-länder varit mycket framgångsrikt i arbetet med att bevara naturbetesmarker. Tack vare miljöersättnings-systemet har vi begränsat förlusten av biologisk mångfald i jordbrukslandskapet. Sverige skulle kunna agera för att sprida dessa erfarenheter i EU, särskilt när det gäller biologisk mångfald i jordbrukslandskap i nya EU-länder, t.ex. Rumänien och Bulgarien. Anser du att Sverige bör engagera sig i frågor om biologisk mångfald utomlands inom sektorer där vi har varit särskilt framgångsrika?

– Sverige är engagerat i frågor som rör biologisk mångfald utomlands, i första hand genom EU-samarbetet men också inom biståndsarbetet. Det här är ett viktigt arbete och en ambition för regeringen är att Sverige ska dela med sig av sina erfarenheter

Miljöminister Andreas Carlgren svarar på Biodiverses frågor om regeringens mål och ambitioner för svensk naturvårdspolitik.

Foto: Victor Bratt

och öka exporten av sitt miljökunskande inom olika områden. Länder som har en ekonomi som växer ska inte behöva ta vägen över det miljödåliga om det finns miljöbra alternativ.

Hur mycket är jordbrukslandskapet är en fråga för miljöministern respektive jordbruksministern?

– Jordbruksproduktionen är en förutsättning för jordbrukslandskapets hävd och därmed även för att de arter som återfinns i denna miljö ska kunna bevaras. Ett jordbrukslandskap i ekologisk balans är också en förutsättning för ett långsiktigt hållbart jordbruk. Tiden är förbi när miljö enbart sågs som enskilt område. Inom alla politikområden behöver man ta miljöhänsyn. Jordbruket är viktigt för miljön, bl.a. de insatser mot övergödning av Östersjön som Sveriges lantbrukare står för.

Det finns starka samband mellan ekosystemtjänster, klimatfrågan och biologisk mångfald i tredje världen. Hur mycket kommunikation/samarbete har du med biståndsmministern när det gäller att arbeta internationellt för att stoppa utarmningen av biologisk mångfald? Bedrivs det en diskussion mellan ministrarna om hur SIDA-medel skulle kunna användas på ett strategiskt sätt i detta syfte?

– Vi har många frågor som vi diskuterar regelbundet. En stor del av SIDA:s budget används för miljöåtgärder i tredje världen och dessa ska på bästa sätt bidra

till en långsiktigt hållbar utveckling. Regeringen har presenterat en internationell kommission för att klimatsäkra biståndet, som också har betydelse för den biologiska mångfalden.

Avverkningen av våra sista ur- och naturskogar (som förvarande utgör 5-10% av skogsmarksarealen) bedöms av alla initierade forskare som den huvudsakliga orsaken till förlust av biologisk mångfald i skogen. Hur avser regeringen hantera det faktum att delmålet om områdesskydd för skogar som riksdagen har lagt fast inte kommer att nås?

– Vi arbetar för att pröva nya arbetssätt och former. Att målet inte skulle nås var ett arv från den tidigare regeringen. Nu har vi inlett arbetet med att utveckla områdesskyddet. Jag vill att det ska gå fort. Vi behöver skydda skyddsvärd skog. Länsstyrelserna har i sina regleringsbrev för 2008 fått i uppdrag komplettera genomförandet av den nationella strategin för formellt skydd av skog genom att även teckna olika former av avtal i avvaktan på slutligt beslut om skydd. På så sätt kommer vi i alla fall att ha säkrat värdefulla arealer även om de ännu inte är formellt skyddade.

Kommer regeringen vidta åtgärder för att förbättra underlaget om de frivilliga avsättningarna, så att även dessas bidrag till måluppfyllelse kan utvärderas?

– Frivilliga avsättningar med tillräckligt hög kvalitet är avgörande för möjligheten att uppnå miljömålet.

Jag ser fram emot att återkomma tillsammans med jordbruksdepartementet om hur de frivilliga avsättningarna kan stärkas.

När regeringen nu drar ner på skogsskyddsanslagen, innebär det att man tar ett steg närmare att låta markägarna ta det ekonomiska ansvaret för skogsskyddet?

– Budgeten innebär att vi behöver pröva flera olika former. Markägarna har tagit en stor del av ansvaret genom de frivilliga avsättningarna. Statskontoret har ju i sin utredning lämnat förslag som rör det statliga skogsinnehavets roll i miljömålsuppfyllelsen. Vi kommer steg för steg utveckla arbetsformerna för skyddet.

Skötsel av skyddad skog kan vara gynnsamt för den kommunala ekonomin, t.ex. genom ökad turism & friluftsliv och arbetstillfällen till lokala entreprenörer. Har regeringen några planer på att öka anslagen till skötsel av skyddade områden?

– Vi behöver en bättre bild av detta och ger nu Naturvårdsverket i uppdrag att analysera kostnaden för skötsel.

I den senaste budgeten ser det ut som om man drar ner på anslagen till biologisk mångfald för att istället satsa på klimat. Samtidigt anser forskare att fungerande ekosystem är nödvändigt för att begränsa effekten av klimatförändringarna. Anser regeringen att detta är två olika saker, där biologisk mångfald måste betala för klimatarbetet?

– Nej. Så fungerar inte budgetarbetet. I budgeten gör vi en av de största klimatsatsningarna som någon regering gjort, helt i enlighet med våra prioriteringar. Att skjuta till ytterligare en miljard till biologisk mångfald, i en budget där den budgetposten redan tar nästan hälften av medlen, var helt realistiskt. Vi behöver pröva nya vägar – det gör vi nu. Biologisk mångfald och ekosystemtjänster kommer att vara avgörande för att klara klimatet.

Strandskyddet har utretts under en rad år. Det har stor betydelse både för friluftslivet och för växt- och djurliv. Kan du göra utfästelsen att strandskyddet inte kommer att urholkas/försämrars under innevarande mandatperiod?

– Vi kommer inte bara att utreda, utan föreslå åtgärder som utvecklar strandskyddet. Vi ska utveckla

ett ändamålsenligt strandskydd som beaktar såväl behovet att skydda strändernas naturvärden på ett långsiktigt hållbart sätt som behovet av utveckling i hela Sverige. Vi ska vara rädda om strändernas värden både nu och i ett långsiktigt framtida perspektiv. Strandskyddet behöver reformeras för att bli mer flexibelt i förhållande till de lokala förhållandena och förutsättningarna. Men samtidigt är strandskyddet en nationell angelägenhet. Vi har därför redan gett beskedet att strandskyddet även i fortsättningen ska vara ett områdesskydd i miljöbalken.

På Miljödepartementet ligger sedan länge ett förslag om komplettering av biotopskyddsreglerna så att de även ska omfatta vissa vattenmiljöer. När kommer regeringen besluta om att införa biotopskydd för dessa miljöer?

– Vi har tagit beslut om kompletterande biotopskyddsbestämmelser. De träder i kraft nu i dagarna, 1 januari 2008.

Miljöministern har aviserat en proposition om områdesskyddet nästa år. Kommer du att bereda möjlighet för ArtDatabanken/Centrum för biologisk mångfald/Institutionen för ekologi vid SLU att tillhandahålla analyser och annat relevant kunskapsunderlag inför beredningen av denna proposition?

– Ja, jag är angelägen om att få synpunkter och en bred förankring där företrädare från såväl forskarvärlden som från markägarorganisationer kan komma med betydelsefulla bidrag. Hur detta ska gå till får vi återkomma till, men vi ska ta tillvara de erfarenheter som finns.

ArtDatabanken samordnar sedan flera år statens stora satsning på det världsunika projektet "Svenska artprojektet", vilket bl.a. innefattar inventering och taxonomisk forskning om dåligt kända arter. Projektet inkluderar Nationalnyckeln – ett nationellt referensverk som beskriver alla Sveriges ca 50 000 flercelliga arter av djur, växter och svampar. Kommer du som miljöminister att inom regeringen verka för att denna satsning kommer att fullföljas?

– Det är en mycket stor insats som gjorts av ArtDatabanken, både vad gäller taxonomi och fortbildning. Vi har avsatt fortsatta medel för detta i budgeten. ▶▶

// Biologisk mångfald och ekosystemtjänster kommer att vara avgörande för att klara klimatet.

INTERVJUFRÅGORNA ÄR SAMMANSTÄLLDA AV
REDAKTIONEN FÖR BIODIVERSE

Naturvårdens dilemma

Satsningar på naturvård är inte alltid lyckosamma. Historiskt hänger detta ihop med skillnader i synen på landskapet och hur det ska användas.

Det finns naturligtvis många orsaker till att vissa naturvårdssatsningar misslyckas. Jag vill här särskilt peka på betydelsen av att olika landskapsperspektiv ofta ställs mot varandra och jag tar utgångspunkt i de aktuella planerna på nya nationalparker. I Piteå-tidningen kunde vi nyligen läsa: *"I Arjeplog råder en bred politisk enighet om att man ska motarbeta planen på nationalparken [i Vindelfjällen]"* och kommunalrådet Bengt-Urban Fransson säger: *"Effekten blir att man lägger en död hand över området"*. I Dalarnas tidningar står det om förslaget till Koppångens nationalpark att: *"Byn [Rosentorp] hotas av nationalpark"*.

Citat som dessa leder till frågor om:

- varför är man lokalt ofta motståndare till nationalparker? och
- är det en naturvårdssatsning att etablera en nationalpark?

MUSEER FÖR ELITEN

Låt oss då först konstatera att nationalparker historiskt är starkt förknippade med vad jag kallar ett "musealt" perspektiv på landskapet. Traditionen handlar om att utvalda natur- och kulturvärden i landskapet identifieras och skyddas av centrala elitgrupper i samhället som forskare, statliga myndigheter och parlament/riksdag. Ett sådant landskapsperspektiv ligger förstås långt ifrån ett traditionellt lokalt och aktivt bruk av landskapet med rötter i fiske, jord- och skogsbruk. Det här spänningsfältet mellan å ena sidan lokal platsidentitet och å andra sidan "uppi-från" kommande krav på lokal anpassning till olika skyddsinstrument med begränsningar i jakt, fiske och bebyggelse är ett återkommande tema i motståndet mot etableringen av nationalparker både i Sverige och internationellt. En tillspetsad men likafullt miljö-historiskt rimlig illustration är hur världens första nationalparker i Nordamerika i slutet av 1800-talet etablerades för att skyddas mot "civilisationen" som rullade över kontinenten från öster bort mot den "vilda västern". Dessa sparade områden blev en viktig del i nationens självbild inför framtiden.

Vid sidan av nationalparkernas roll som nationella symboler och vetenskapliga referensområden, bör den

täta kopplingen till rekreation lyftas fram. Dels kan vi notera den historiska kopplingen mellan nationalparker och de från städerna kommande välbärgade turisterna – turister med för lokalbefolkningen ofta främmande vanor och landskapsideal. Dels kan vi notera det hot mot lokala rekreationsintressen som fri färd, jakt och fiske som nationalparksetableringar ofta förknippats med. Naturligtvis har mycket hänt under det sekel som gått sedan naturskyddets inledning med Europas första nationalparker i Sverige 1909. Men landskapsperspektivets rötter och dess kopplingar till nationell identitet och maktbärande grupper vill jag påstå fortfarande har stor betydelse.

NATURVÅRD INTE BARA SKYDD

När det gäller den andra frågan som restes ur citatet ovan – om etablering av nationalparker är naturvård – så är det först viktigt att konstatera hur mycket bredare naturvården är än bara områdesskydd. Vi bör också notera hur alltför typer av reservat etableras och hur dessa har fått allt mångsidigare uppdrag.

Sammantaget vill jag påstå att vår tids debatt när det gäller reservat på många sätt har en ambition att närma sig de lokala utvecklingssträvanden som ofta känt sig direkt hotade av reservatsetableringarna. I vilken utsträckning detta också på ett djupare plan innebär att reservatsinstrumentet släpper den gamla sortens museala perspektiv och närmar sig ett lokalt aktivt men långsiktigt och hänsynsfullt bruk av landskapet anser jag dock fortfarande är en öppen fråga. Den moderna strategin för UNESCO:s biosfärområden kan nog ses som ett ambitiöst försök i denna riktning.

Tillspetsat tror jag man kan se det som en fråga om i vilken utsträckning djupare aspekter av "hållbar utveckling" tillåts prägla naturvården. Det är här fascinerande att reflektera över den tänkbara inspiration som kan ligga i det landskapsperspektiv som kännetecknar allemansrättens grundprinciper om hänsynsfullt mångbruk och inte minst dess starka koppling till den så kallade "sociala naturvården" som jag ser som en av framtidens naturvårdsnycklar. ▶

Litteraturtips

Sandell, Klas 2005. Reservatsdilemman eller utvecklingsområden? Rapport No. 17, FjällMistra.

Sandell, Klas & Sörlin, Sverker (red.) 2000.

Friluftshistoria – från "hårdande friluftsliv" till ekoturism och miljöpedagogik: Teman i det svenska friluftslivets historia. Carlssons bokförlag, Stockholm.

En samlad naturvårdspolitik: Regeringens skrivelse No. 2001/02:173. Regeringskansliet, Stockholm.

Forskningsprogrammet Friluftsliv i Förändring, www.friluftsforskning.se
E-post: Klas.Sandell@kau.se

KLAS SANDELL
PROFESSOR I GEOGRAFI OCH TURISM
KARLSTADS UNIVERSITET

CBM och politiken

Centrum för biologisk mångfald (CBM) har till uppgift att samordna forskning och bidra med kunskap kring biologisk mångfald. Hur mycket åsikter kan och bör CBM ha i svensk och internationell naturvårdspolitik? Urban Emanuelsson, föreståndare för CBM, definierar CBM:s roll.

Urban Emanuelsson är föreståndare för Centrum för biologisk mångfald

Genom åren har jag åtskilliga gånger haft tillfälle att fundera över CBM:s roll när det gäller politik som berör biologisk mångfald. På ett strikt och traditionellt akademiskt plan kan man tycka att CBM som en del av två universitet inte skall ha någon politisk uppfattning. CBM skall forska på och forskarsamordna frågor som rör biologisk mångfald. CBM skall bara se till så att det finns fakta om biologisk mångfald, sådana fakta som efterfrågas av samhället. Men redan här, då man säger "som efterfrågas av samhället", har man öppnat för subjektiva urval av fakta.

Just processen att lyfta fram vissa fakta och välja bort andra kan vara ett sätt att åtminstone indirekt bedriva någon form av "politik". Här är vi dock på CBM i gott sällskap med många andra akademiska institutioner. Det är heller inte så att man idag egentligen hävdar att det finns strikt "neutral" vetenskap. På väldigt många sätt finns det en tendens i mycket av den forskning som bedrivs. Är man bara medveten om detta kan man som "vetenskapskonsument" fråga sig av vilken forskare, på vems uppdrag eller för vems pengar viss forskning är gjord.

En rimligt kritiskt tänkande konsument av forskningsresultat kan själv i viss mån göra en värdering av i vilket sammanhang ett forskningsresultat är framtaget. Även CBM:s forskning, sammanställnings- och utvecklingsarbete görs i ett speciellt sammanhang: i första hand det uppdrag som regering och riksdag gav SLU och Uppsala universitet i propositionen "1993/94:30 En strategi för biologisk mångfald".

Propositionen, som innehåller en rad åtgärder för att "bevara och hållbart nyttja biologisk mångfald", föranleddes av en av de konventioner som tillkom på FN:s stora miljökonferens i Rio 1992: Konventionen om biologisk mångfald, på engelska kallad CBD (Convention on Biological Diversity). Sverige var pådrivande i förarbetet inför konventionen. Samhället har också andra politikområden och konventioner, men det är inte CBM:s sak att totalt väga olika politikområden och konventioner mot varandra. CBM ska

i första hand lyfta fram frågorna om biologisk mångfald, men i det arbetet är det en självklarhet för oss att också sätta in frågorna i ett större sammanhang.

MÅNGFALD INOM UNIVERSITETET

CBM ingår i en akademisk värld där möjligheterna att uttrycka olika åsikter är stora. Universiteten och dess forskare har inte en likriktad åsikt utan stor frihet att uttrycka olika ståndpunkter. CBM får ofta förfrågningar från myndigheter om att svara på remisser inom sina specialområden samtidigt som både SLU och Uppsala universitet, som CBM är en del av, också kan vara remissinstanser i samma ärenden. I sådana fall skriver CBM ett eget remissvar med egna åsikter utifrån befintlig forskning och fakta. Samtidigt kan vi bidra med underlag och material till SLU:s och Uppsala universitets remissvar. CBM:s remissvar överensstämmer inte alltid med dessa, då universiteten har till uppgift är att göra en större helhetsbedömning även utifrån andra ingångar än biologisk mångfald. CBM står för egna åsikter och vårt huvudansvar är att se till den biologiska mångfalden.

MÅNGFALD INOM CBM

Även CBM är en organisation som består av många forskare och ämnesområden, som ibland har olika ingångar i problematik och frågeställningar. Det kan gälla till exempel rovdjursfrågan, där delar av CBM har ett tydligt bevarandeperspektiv, medan andra delar av CBM tangerar rovdjursfrågan ur ett brukarperspektiv med utgångspunkt i etnobiologi eller landskapsutveckling. Ett annat exempel är GMO-diskussionen där, CBM har uttryckt en offentlig åsikt att farorna med GMO är stora, och inte minst betonat problemet att GMO kan medföra att internationella förädlingsföretag får ännu mer makt på lokala bönders bekostnad. Samtidigt kan GMO öppna nya möjligheter för människors överlevnad, genom exempelvis vattensnålare grödor, mer näringsrik mat eller en mer hållbar energiproduktion.

CBM:s arbete och organisation beskrivs utförligare i Biodiverse 2/07 som även kan laddas hem från www.cbm.slu.se

Regeringens proposition 1993/94:30

"Genom interdisciplinär samverkan skall övergripande handlingsprogram och problemlösningar i ett samhällsperspektiv presenteras. Centrumet skall arbeta med forskning, undervisning, informationsspridning, samt samordning och planering av forskning och kunskapsutbyte med särskild inriktning på överföring av ny kunskap till använare."

En mångfald av åsikter är berikande och CBM står för debatt och diskussion, även inom den egna organisationen. CBM har också av ledningen för SLU lyfts fram som ett positivt exempel på en enhet som i offentlig debatt har framfört olika synpunkter. Som organisation i en dynamisk värld är förmågan att ifrågasätta sina egna tidigare ståndpunkter i ljuset av ny kunskap och nya miljöhot viktig.

CBM FORTSÄTTER VARA DRIVANDE

Ett exempel där CBM har varit drivande och såväl framgångsrikt lyckats lyfta ämnen på den politiska agendan som nått resultat i form av konkreta åtgärder, är reglerna för miljöersättning för naturbetesmark. Nya forskningsresultat och aktiva diskussioner har lett till en svängning i regelsystemet, från målbilden av den hårdbetade grässvålen till dagens regler som öppnar för möjligheten till ett mer varierat bete inom reglerade avtalsformer.

Vi vill öppna för debatt och har också gett forskare och aktörer som står för motsatta åsikter komma till tals i våra egna årsrapporter. CBM vill i framtiden även aktivt medverka till att Sverige inom EU engagerar sig i en diskussion om jordbrukspolitiken i andra delar av Europa, t ex Sydosteuropa som har stora arealer naturbetesmark med höga biologiska värden.

Klimat och markanvändning är ett annat område där CBM framöver måste medverka till insikter och kunskap om den biologiska mångfaldens betydelse. Vi får inte under skuggan av klimathotet glömma de svåra hotbilder som finns mot biologisk mångfald. På ett ytligt plan kan biologisk mångfald i många fall tyckas stå i motsats till klimat och när olika miljömål ställs mot varandra kommer vi att tvingas göra prioriteringar, men vi måste få allmänhet och ledande miljöpolitiker att förstå att en bred biologisk mångfald är förutsättningen för bra ekosystemtjänster och för att vi ska klara de påfrestningar ett förändrat klimat kommer att medföra. Här vill CBM både påverka och sätta igång forskning men även kunna visa exempel på hur allt hänger ihop.

CBM kommer även framöver att fortsätta vara drivande och stimulera till debatt, både inom och utanför de egna leden. Konventionen om biologisk mångfald slöts 1992. Tiden har gått, samhället har förändrats och nya konventioner har tillkommit, men CBM:s uppgift kvarstår: att lyfta fram viktiga frågor i ljuset och stimulera till debatt.

URBAN EMANUELSSON, FÖRESTÅNARE FÖR
CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

Svensk natursyn igår och idag

Uppdelningen av landskapets värden i natur och kultur började tidigt under nittonhundratalet. Idag finns allt starkare tendenser till samsyn.

Under K. A. Gustavssons ledning satsade Riksantikvarieämbetet på kulturhistoriskt grundad naturvård. Men miljonprogrammet och kraftverksbyggena kastade ut alla tillgängliga antikvarier på räddningsgrävningar. Istället för att hamla träns fick arkeologerna snabbt yxa till sig ett enkelt fototorn vid utgrävningar, som vid Gardikforsen, Stensele socken, Lappland.

Enligt Mårten Sjöbeck (se faktaruta) varken använde eller behövde det gamla bondesamhället något begrepp för "naturen". Naturen var därför ett nytt inslag i politiken när de första nationalparkerna tillkom 1909. Inspirationen kom paradoxalt nog inte från naturvetarna utan från landskapsmåleriet. Naturkämpen Adolf Erik Nordenskiöld, skrev 1880: "Om för det närvarande millioner betalas för en bild på duk eller i marmor af forntida mästare, hvad skulle man ej då om ett århundrade vilja gifva för en verklig bild af fosterlandet, sådant det fordom varit".

Foto: Elisabeth Allard 1958, Kulturmiljöbild

SPECIALISERING OCH SKILDA SEKTORER

Ett vetenskapligt motiv för naturskyddet gavs snart av botanisten Rutger Sernander; naturen skulle utvecklas fritt – ”se men inte röra”. Genast invände kulturhistorikern Sune Ambrosiani att natur och kultur är oskiljaktiga; ”*På grund af de vetenskapliga disciplinernas specialisering har det dragits en skarp gräns mellan å ena sidan naturvetenskapsmännen och å den andra kulturhistorici, hvilka hvar och en önska bevaka sina speciella intressen*”. Svenska naturskyddsföreningen och Samfundet för hembygdsvård försökte ändå hålla

ihop synen på natur och kultur. Men precis som Ambrosiani förutspått blev experterna allt mer experter och ”sektorer” för natur- respektive kulturmiljövård etablerades, från politik till praktik.

SAMSYNEN SPRÄCKTES

I 1960 års naturvårdsutredning, betonar man att natur-, kulturmiljövård och friluftsliv inte får gå isär: ”*enligt utredningens uppfattning är denna motsättning obehaglig och farlig*”. Naturskyddslagen från 1952 ersattes med naturvårdslagen 1964 – passivt skydd skulle bli aktiv vård. Någon central myndighet för naturvård fanns inte och man diskuterade ansvarsfrågan. En länsstyrelse ansåg ”*att en central naturskyddsmyndighet icke längre kan undvaras och föreslår att denna knyts till Riksantikvarieämbetet, vilket skulle vara ägnat att befordra samordningen av kulturskyddets och naturskyddets intressen*.” Riksantikvarieämbetet hade under Karl Alfred Gustawsson vid denna tid engagerat sig för naturvård och landskapsbild.

Men utvecklingen motverkade Riksantikvarieämbetets eventuella intresse för den centrala naturvården. Under 1950–1960-talen var kulturmiljövården pressad av samhällsförändringarna. Dels medförde vattenkraftverksbyggena och miljonprogrammet att mängder av fornlämningar skulle undersökas i rasande takt, dels ställdes man inför en rivningvåg i de gamla stadskärnorna. Naturvården var å sin sida pressad av stora kalhyggen och miljögifter. Min förmodan är att miljonprogrammet och DDT ställde till bestående problem för samsyn och samgående mellan natur och kultur.

SAMARBETSVILJA TROTS SEGA STRUKTURER

Trots tankar på samgående blev följden att Statens naturvårdsverk bildades 1967 och att länsstyrelserna fick en särskild naturvårdsfunktion. Kulturmiljövården regionaliserades 1976 och staten delade upp natur och kultur i olika sektorer, slagkraftiga var och en för sig. Staten blev bra på utgrävningar och kontroll av miljögifter, men knappast på landskap. I och med miljömålsarbetet sedan 1999 har dock politiken uttryckt en vilja att stärka samsynen över sektorerna.

I dagens läge finns en stor samarbetsvilja och medvetenhet om att natur och kultur är två sidor av samma mynt. Problemet ligger mindre hos tjänstemän och politiker, och mer i att hela infrastrukturen, med utbildningar, lagar, styrmedel, organisationsstruktur är byggd på separata synsätt. Förhoppningsvis kan ett införande av den europeiska landskapskonventionen bidra till en mer samlad syn på landskapet, men det återstår mycket arbete innan vi höjt oss över hundra års splittrad syn på natur och kultur.

LEIF GREN
RIKSANTIKVARIÉÄMBETET

Fakta

Mårten Sjöbeck (1886–1976) har kallats för ”grundaren av den svenska markhistorien”. Han såg tidigt sambanden mellan landskapets natur och kultur, t.ex. att ängs- och hagmarker är ett resultat av långsvarigt brukande. Sjöbeck gjorde många resor i Sverige och skrev under åren 1928–1953 en lång serie resehandböcker om olika landskap, på uppdrag av Järnvägsstyrelsen.

Kontinuitetsskog eller kalhygge?

Kalhyggesfri skogsskötsel kan bidra till att förbättra artmångfalden, men är inte en patentlösning på skogsbrukets naturvårdsproblem. Detta kommer Skogsstyrelsens utredning om kontinuitetsskogar som presenteras i vår att visa.

Nästan all skog som avverkas norr om Dalälven idag är kontinuitetsskog. Med få undantag har dessa skogar inte varit kalavverkade, men de är som regel så påverkade av t ex dimensionsavverkning och skogsbete, att de inte kan klassificeras som värdekärnor. De blir därför inte reservat, biotopskydd eller nyckelbiotop. Samtidigt innehåller dessa skogar förhållandevis höga naturvärden, många av arterna har svårt att klara en hyggesfas och kommer inte att finnas i morgondagens brukade skogar. Förlusten av kontinuitetsskogar leder till förlust av biologisk mångfald i boreal skog.

Under våren 2008 kommer Skogsstyrelsen att redovisa utredningen "Kontinuitetsskogar och hyggesfritt skogsbruk". Syftet är att ta fram ett bra kunskapsunderlag om vad kontinuitetsskogar är och var de finns, vilka naturvärden de har samt att analysera naturvårdsmässiga, ekonomiska och skogsskötselmässiga förutsättningar och konsekvenser av hyggesfritt skogsbruk. ArtDatabanken medverkar i naturvärdesanalysen.

Utredningen kommer förhoppningsvis att råda bot på den stundtals förvirrade debatten om alternativ till kalhyggesbruket där vissa hävdar att ett hyggesfritt skogsbruk är lösningen på skogsbrukets naturvårdsproblem medan andra menar att det vore en katastrof för skogsproduktionen. Sanningen är mera mångbottnad.

En mykorrhizasvamp som skulle gynnas av kalhyggesfritt skogsbruk är den kalkbarrskogslivande violgubben. Dess individer kan bli hundratals kvadratmeter stora, mycket gamla och fortleva mellan skogsgenerationer.

Storskaligt kalhyggesbruk sedan 50-talet har fått dramatiska konsekvenser för skogens biologiska mångfald. Gammal skog, gamla träd och grov död ved har blivit allt sällsyntare och i princip är alla rödlistans skogslevande arter knutna till just dessa miljöer. Senare års satsningar på naturvårdshänsyn vid vanlig skogsskötsel, nyckelbiotoper och ökad reservatsareal har glädjande nog förbättrat tillståndet för skogens arter, men åtgärderna räcker ännu inte för att nå upp till våra miljömål. Det behövs fler strategier för att möta ökande krav på virkesproduktion, bevarad artmångfald och upplevelsevärden. Ett hyggesfritt skogsbruk kan vara ett sätt att bruka vissa skogar samtidigt som vissa naturvärden som annars skulle försvinna med ett kalhygge kan värnas.

Alla former av hyggesfritt skogsbruk skulle gynna den äldre skogens marklevande arter, bland annat marksvampar, men även mossor, hänglavar, vissa insekter och kärlväxter. Fåglar som lavskrika och skogsmesar främjas av blädning genom att sådana skogar är flerskiktade. Däremot gynnas vare sig vedlevande arter eller lavar som är knutna till gammal och grov bark. För att gynna dessa arter behövs naturvårdshänsyn i form av att förekomsten av grov död ved och evighetsträd förvaltas och nyskapas.

Skogsbruksmässigt är dock hyggesfritt skogsbruk bara möjligt på en mycket liten del, mindre än 5%, av skogsmarken i Sverige; i flerskiktad gran- och bokskog eller tätortsnära för att främja friluftsliv och upplevelsevärden. Det är därför av större betydelse för den biologiska mångfalden att kontinuitetsbärande element förvaltas och nyskapas på all skogsmark i form av evighetsträd, grupper av gamla träd, grov död ved men även genom att ställa fröträd, att förnygräns under skärm eller låta skogen bli äldre innan den avverkas.

Kontinuitetsskogsutredningen kommer att leverera flera rapporter, bland annat hur stora arealerna kvarvarande kontinuitetsskogar är och var de finns, en vetenskaplig genomlysning av vilken betydelse kontinuitet i tid och rum har för olika artgrupper, en genomgång av drygt 5000 skogslevande arters ekologi och beroende av kontinuitet, en analys av betydelsen av kontinuitet för lavar, samt inventering av naturvärden i gamla blädade skogar. Dessutom kommer hyggesfria skogsskötselalternativ redovisas tillsammans med modelleringar av hur virkesproduktion och ekonomi påverkas för en enskild markägare och på nationell skala.

ANDERS DAHLBERG ARTDATABANKEN SLU
ANSVARIG FÖR PROJEKTETS NATURVÄRDESANALYS

Fakta

En kontinuitetsskog är en skog som hyser naturvärdesarter, rödlistade arter eller signalarter, vars förekomst förklaras av att det under lång tid funnits lämpliga skogsmiljöer och substrat i just denna skog eller i dess närhet.

Utredningen kommer förhoppningsvis att råda bot på den stundtals förvirrade debatten om alternativ till kalhyggesbruket.

ArtDatabankens nye chef

Ett av naturvårdssveriges mest intressanta jobb har blivit tillsatt. Johan Bodegård började som chef för ArtDatabanken vid SLU den 10 september 2007.

// Jag vill bygga vidare på den framgångsrika verksamheten på ArtDatabanken. //

En mycket entusiastisk Johan Bodegård kunde knappt vänta med att tillträda i sin nya roll. Som biolog är det något av en dröm att få arbeta på ArtDatabanken.

– Jag har alltid känt mig privilegierad att få arbeta med naturvård, vilket varit en önskan ända sedan jag som liten grabb slukade alla naturprogram, särskilt de från Afrikas savanner (jag kunde fler afrikanska djurarter än svenska...).

Johan har en fil kand i biologi och geovetenskap från Stockholms universitet (biogeolinjen) 1985. Har arbetat på Miljödepartementet 1988–1998, de sista åren som chef för enheten för biologisk mångfald och naturvård. Därefter gick han över till Naturvårdsverket där han de senaste åren varit biträdande chef för Naturresursavdelningen.

– Jag vill bygga vidare på den framgångsrika verksamheten vid ArtDatabanken, berättar Johan Bodegård. Jag tror att biologi kommer att bli nästa stora tekniska och vetenskapliga utvecklingsområde och vi kommer att få se något av en rusning efter nya

Foto: Naturvårdsverket

Johan Bodegård

miljöanpassade energi- och industriprocesser som kommer att sätta ännu större tryck på ekosystemen. En hållbar utveckling kommer därför att kräva god och aktuell kunskap om arter och livsmiljöer. Svåra vägval måste säkert göras mellan de behov som 9–10 miljarder människor kommer att ha på mat, energi och transporter 2025 och hur arter och ekosystem ska kunna fortleva. Jag vill att ArtDatabanken med sina nationella databaser ska bli en förebild och en drivkraft för att kartlägga den biologiska mångfalden globalt. Hela mitt liv har jag alltid tyckt det är roligt att gå till jobbet. Som ny chef hoppas jag kunna få alla medarbetare på ArtDatabanken att känna detsamma! ▶▶

JOHAN SAMUELSSON

Ny bok Långhorningar

Alla Nordens 128 arter av långhorningar presenteras i den nyutgivna volymen av Nationalnyckeln som är den första boken om skalbaggar.

Många långhorningar är beroende av gamla och döda träd eftersom deras larver lever i ved och under bark, i vissa fall ända upp till tio år. Långhorningarna visar tydligt hur viktigt det är att bevara gammal skog.

Boken Skalbaggar: Långhorningar publicerades i slutet av september 2007. Författare: Bengt Ehnström. Illustrationer: Martin Holmer.

Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Skalbaggar: Långhorningar. Coleoptera: Cerambycidae.

ArtDatabanken arbetar med kunskapen om den biologiska mångfalden i Sverige. I arbetsuppgifterna ingår att insamla, utvärdera och lagra information om Sveriges arter, bedöma graden och typen av hot och sammanställa rödlistan för Sverige. Inom Svenska artprojektet sker en speciell satsning på inventering, taxonomisk forskning och det populärvetenskapliga bokverket Nationalnyckeln till Sveriges flora och fauna. Vi finns liksom CBM i Naturicumhuset på SLU i Ultuna.

Större timmerman,
Acanthocinus aedilis. Den är
12–20 millimeter lång.
Dess larver lever under
barken på döda tallar.
Illustration Martin Holmer.

Kontakt: ArtDatabanken, SLU
Box 7007, 750 07 Uppsala
artdatabanken@slu.se
www.artdata.slu.se
www.nationalnyckeln.se
www.artportalen.se

Gör Sverige till föregångare!

Den traditionella svenska rollen som föregångsland på naturvårdsområdet kräver ett bra arbete på hemmaplan. Inom många områden behövs omfattande förändringar av befintlig politik, skriver Mikael Karlsson, ordförande i Naturskyddsföreningen.

Naturvård som begrepp kan leda tanken fel. Det räcker inte med att vårda hotade arter och naturtyper. Ett framgångsrikt naturvårdsarbete måste vara förebyggande, utifrån en bred ansats. Idag är utmaningarna större än någonsin – vid sidan av olösta klassiska problem har nya tillkommit.

Samtidigt har möjligheterna att hantera problemen aldrig varit bättre. Kunskaperna om och förståelsen för miljöarbete har aldrig varit större än idag. Biologisk mångfald värderas högre än någonsin tidigare. Detta har avspeglats i form av skärpt politik och ökad hänsyn.

FÖRSVINNANDE EKOSYSTEM

Ändå räcker det inte. Den största vetenskapliga bedömningen av miljötillståndet, Millennium Ecosystem Assessment, visar att ungefär 60 procent av undersökta ekosystemtjänster, som lägger grunden för mänsklig välfärd, förstörs i snabb takt. Mänskiskan minskar mångfalden i naturen, från genetisk nivå till hela ekosystem. Över 16 000 av de drygt två miljoner arter som vetenskapen hittills beskrivit hotas av global utrotning. I Sverige upptar rödlistan över hotade och missgynnade arter omkring 3 500 namn. Av däggdjuren finns hela 20 procent på rödlistan. Naturen krymper också på ekosystemnivå. Korallrev och mangroveskogar förstörs, odlingslandskap sargas och taigans urskogar avverkas snabbt.

Till huvudorsakerna hör jordbruk, skogsbruk och fiske, men även främmande arter, jakt och miljögifter. Klimatförändringen förstärker problembilden. Ytterst drabbas människan.

Listan på önskade åtgärder är lång. En utgångspunkt för arbetet är målet att hejda förlusterna av biologisk mångfald till år 2010. Det antogs på EU-toppmötet i Göteborg 2001 och slogs fast vid FN:s toppmöte om hållbar utveckling i Johannesburg 2002. Målet blev rättsligt bindande genom EU:s sjätte

miljöhandlingsprogram. I Sverige har riksdagens miljökvalitetsmål *Ett rikt växt- och djurliv* en likartad formulering och samma ambition genomsyrar andra miljömål, såsom *Levande skogar*.

De forskare som har undersökt vad Levande skogar innebär menar att långt större arealer än idag måste skyddas. Rapporter visar att mellan nio och sexton procent, i genomsnitt tio procent, av den produktiva skogsmarken nedanför gränsen för fjällnära skog behöver skyddas. Det förutsätter både att värdefulla marker långsiktigt säkras och att restaurering påbörjas. Ingen forskare menar att det räcker att skydda mindre yta än idag.

Miljömålsrådet, Skogsstyrelsen, Naturvårdsverket och Statskontoret bekräftar behovet av ökat skydd. Riksdagen gör detsamma i delmålet för Levande skogar om att skydda långt större ytor än idag i form av bland annat naturreservat och biotopskydd.

Regeringsformen innebär att markägare oftast har rätt till ersättning för naturvårdshänsyn. Det leder myndigheter, miljöorganisationer och flera företrädare för skogsägare till slutsatsen att budgeten för biologisk mångfald måste öka.

HÄNSYN I SKOGEN

Trots denna kompakta enighet har miljöministern föreslagit sänkta anslag till biologisk mångfald: I december 2006 beslutade den borgerliga majoriteten i riksdagen att öka anslagen under resten av mandatperioden, men i den ekonomiska vårpropositionen försvann ökningen på 634 miljoner. Miljöministern sa då att anslagen i alla fall inte skulle sänkas jämfört med 2006 års nivå. Men budgetpropositionen i september innebar sänkningar på ytterligare en halv miljard under resten av mandatperioden. Därmed urholkas ett anslag som redan är otillräckligt.

Miljöministern saknar helt förslag på hur ekvationen skyddsbehov-ersättningsregler-anslagssänkning

Fakta

Millennium Ecosystem Assessment är en rapport som gjordes 2005 på initiativ av FN. Rapporten, ett samarbete mellan över 1300 forskare i 95 länder, är den största studien som hittills gjorts av hälsotillståndet för vår planet. Studien fokuserar framför allt på ekosystemtjänster, de gratis tjänster naturen gör som är till nytta för människan, samt kopplingarna mellan fungerande ekosystem och mänsklig välfärd.

ska gå ihop. Regeringens tycks förutsätta att markägarna frivilligt ska skydda mer än idag. Just det vill inte markägarna.

Naturvård i skogen kräver mer än områdesskydd. Det krävs hänsyn i skogsbruket också. Även här är resultaten nedslående – en fjärdedel av alla avverkningsrättigheter når inte upp till lagens krav på hänsyn. Detta svartskogsbruk gör situationen än mer alarmerande för de drygt 1 800 arter som är rödlistade i svenska skogar. Även på landskapsnivå pågår överavverkning. Trots det förbereder regeringen nu en skogspolitisk proposition för att öka intensiteten i skogsbruket.

LÅNGSIKTIGT JORDBRUK

I odlingslandskapet är läget också oroande. EU:s jordbrukspolitik skickar fel signaler till lantbrukare. Den premierar inte produktionen av kollektiva nyttigheter, som öppet landskap, tillräckligt starkt, och den stimulerar onödiga miljöskador. Miljöpolitiken hindrar inte dessa utan innebär att det är i stort sett gratis att förorena. Det krävs omfattande förändringar av jordbruks- och miljöpolitiken för att åtgärda dessa problem. Exempelvis bör översynen av EU:s jordbrukspolitik leda till att medel förs från inkomststöd till landsbygdsutveckling.

Också i lantbruket är landskapsperspektivet viktigt. Effekterna på mångfalden beror inte bara på produktionen i sig på en viss betesmark eller åker, utan även på enhetens placering i landskapet. På denna punkt krävs reformer av jordbrukspolitiken och konkreta delmål för Ett rikt odlingslandskap.

Valet av produktionssystem är centralt. Ekologisk produktion är miljömässigt överlägsen, mycket tack vare förbuden mot bekämpningsmedel och handelsgödsel. När det gäller klimatpåverkan måste dock samtliga system förbättras. På denna punkt återstår mycket att göra. Också frågan om effekterna av genmodifierade organismer kräver en långt större uppmärksamhet.

Nu handlar förstås naturvård om mer än areella näringar. Tjuvjakten måste stävjas. Torvbrytning måste upphöra. Fortsatt vattenkraftutbyggnad får inte ske. Den snabbt ökande användningen av bioenergi och vindkraft måste ske med hänsyn till naturvärden. Utsläppen av växthusgaser i Sverige måste minska med 40 procent till år 2020 (och EU bör sikta på samma nivå).

Insatser krävs givetvis även under ytan. Överfisket måste stoppas omgående. Behovet av långt fler marina skyddade områden är stort, särskilt sådana med permanent fiskeförbud. Strandskyddet är centralt och måste skärpas istället för att urholkas, som regeringen nu tyvärr förbereder.

UTVECKLA PROCESSERNA

När det gäller formerna för naturvårdspolitiken finns etablerade och effektiva instrument, som bildandet av naturreservat, och behov av metodutveckling. Det är särskilt viktigt att utveckla beslutsprocesser baserade på lokal delaktighet. Det medför bättre beslut, högre effektivitet och större acceptans. Samtidigt är det viktigt att skilja på process och beslut; de senare bör baseras på regler och fattas med transparens av myndigheter eller politiker, särskilt när de rör allmänna tillgångar. Genomförandet kan däremot med fördel ske på lokal nivå, med undantag av frågor om strandskydd och rovdjursförvaltning, där den lokala nivån inte är mogen.

Till sist, på den internationella nivån finns mer att säga än vad som får plats här. Sverige bör fortsätta vara pådrivande, både direkt i olika internationella sammanhang och indirekt genom att påverka EU. Men den traditionella svenska rollen som föregångsland på naturvårdsområdet kräver ett bra arbete på hemmaplan. Regeringens nedrustning av naturvårdsarbetet måste därför omgående vändas till sin motsats.

MIKAEL KARLSSON
ORDFÖRANDE NATURSKYDDSFÖRENINGEN

Naturens värden och omvärdering

Ett forsande vattendrag kan både väcka minnen till liv och tända en glimt i entreprenörens ögon. Andra landskapsbilder väcker andra associationer. Landskapets värden är ofta omstridda och förändras med tiden.

Jag växte upp vid en älv. Sommarnätter kunde jag ligga vaken och höra hur lastbilarna vräkte ned sina timmerlass i vattnet; ett dån i blekljuset, sedan tystnad. Då och då passerade bogserbåten med sitt dieseldunk, en kätting rasslade till. Ibland cyklade jag till forsen och fiskade harr; gick jag ut på flottningens stenarmar nådde jag långt ut. Älven var sedan länge ett industrialiserat landskap, men när man planerade vattenkraftverk och att avbryta flottningen var jag känslomässigt emot. Jag tyckte på något svårartikulerat sätt att det var finare med timmerstockar än med kraftverksdammar.

När jag senare började studera älvarnas historia lärde jag mig att också timmerflottningen hade mött motstånd när den var ny. Den störde fisket och raningsslåttarn. Den kallades ”bullrande”, stockarna skräpade ner, barken kunde förgifta vattnet, trodde man. Den störde den romantiska bild av forsen som odlats av borgerligheten och besjungs i dikten. Sakta men säkert gick det upp för mig att flottningen ingalunda bara var ett energisnällt transportsätt. Den var en väldig landskapsomvandlare. Dynamiten tog bort stenar och edor, och på 1940- och 1950-talen körde man bulldozer i vattendragen. De forsar som varit utflyktsmål och fiskeställen jämnades ut. Å andra sidan – när flottningen avvecklades några generationer senare blev stenkistor och ledarlar teknikhistoriska monument och föremål för intresse från kulturmiljövärden. Outbyggda vattendrag lämnas numera i fred, deras värde anses större än värdet av tillfälliga byggjobb och marginell el.

På bara ett århundrade har älvlandskapets värden växlat oerhört. Vad som är älvens ”rätta” skönhet är omöjligt att säga. Jag försvarar min barndoms minne, för att det är mitt. Men jag förstår och respekterar dem som sörjer att istidens urälvslandskap försvann med flottningen, och jag kan se modernismens drömmar och skönhet i vattenmagasinens katedralsgrå fasader.

VÄRDEN I FÖRÄNDRING

Älvens är bara ett av många landskap för vilka en liknande historia kunde skrivas om skiftande nytta och växlande värden. Av detta måste vi dra en slutsats: Landskap är omstridda. Genom tidernas lopp har människor haft olika intressen i landskapet och därmed skilda uppfattningar om vad som borde göras med det. Det har även funnits olika uppfattningar om vad som är vackert och fult, och vad som är så omistligt att det borde få finnas kvar – om det nu alls är möjligt att få landskap att på något djupare sätt ”bestå”; också detta är omstritt.

Att landskap är omstridda beror emellertid, djupare besett, på att värden är omstridda. Ett landskap kan tilldelas värde, men detta kan bara ske av människor. Vi kan inte vara säkra på att människor kan bli ense om vilka värden som de vill tilldela ett landskap, och ännu mindre hur viktiga dessa värden är i förhållande till andra värden. Dessutom förändras värden med tiden. Värden finns inte som avsluta storheter i landskapet, de uppstår som ett resultat av historiska omständigheter och de kan växa eller krympa, någon gång försvinna nästan helt.

SJÄLVSÄKRA EXPERTER

Mot denna bakgrund kunde man kanske vänta sig att de som har framträtt med anspråk på att tilldela landskapet värde har gjort detta med försiktighet och ödmjukhet, medvetna om att värden är svåra att artikulera, och ännu svårare att enas omkring eftersom det saknas en absolut värdehierarki. Men så verkar inte alltid ha varit fallet. Snarare är det tvärtom så att landskapets intressenter uppträtt självsäkert och ofta ansett sig besitta en upphöjd insikt om vad som i varje läge varit rätt att göra. Det är en iakttagelse som, föga överraskande, gäller dem som velat ekonomiskt utnyttja och exploatera landskap på kort sikt, men som också, kanske något mer överraskande,

gäller dem som velat bevara landskap till förmån för efterkommande.

Ur den omfattande historia som landskapets värdeformering utgör har jag valt några exempel från decennierna omkring mitten av 1900-talet. Vid denna tid fanns flera väl etablerade organisationer som ägnade sig åt landskapsfrågorna. Svenska naturskyddsföreningen, grundad 1909, var en, Svenska samfundet för hembygdsvård, grundat 1916, var en annan. Till dem som var aktiva på detta område får man också räkna Svenska Turistföreningen, grundad 1885.

Efter ett besvärligt 1920-tal med sjunkande medlemssiffror och en allt skralare ekonomi, stod det klart för en majoritet att den exklusiva inriktningen på enstaka naturminnen – ormgran, egendomliga flyttblock, märkvärdigt vuxna träd – inte längre skulle räcka. Man tog istället upp ett bredare socialt naturskydd, som för övrigt stämde väl med folkhemets och välfärdsstatens ideologiska utgångspunkter. Inte minst betonade man nu friluftslivets behov och vikten av att slå vakt om de tätortsnära områdena, som förut i stort sett lyst med sin frånvaro i SNF-arbetet. Argumentet för naturskydd är inte längre att urskilja och bevara tidsdjupet i naturen, det fosterländska minnet. Nu behövs naturen för avspänning och vederkvickelse för människorna. Men varför skall då denna natur bevaras, och vad betyder det? Vad skulle egentligen skyddas och varför?

Naturskyddet tog på sig en uppfostrande och tillrättaläggande roll. Medan de första decennierna inneburit en upptäckt, eller rättare en artikulation, av det nationella landskapet, så blev Svenska naturskyddsföreningen nu alltmer en auktoritet, som visste både hur landskapet skulle skötas och hur det skulle se ut. Det svenska landskapet fick likheter med det svenska "folkmaterialiet": detta skulle formas och fostras så att det blev nyttigt och effektivt, skönhetsfläckar skulle utplånas. En ny social elit, med läkare, ingenjörer och akademiker i spetsen, tog som sin uppgift att ordna det till det bästa.

NATURVÄRDEN FÖR VEM?

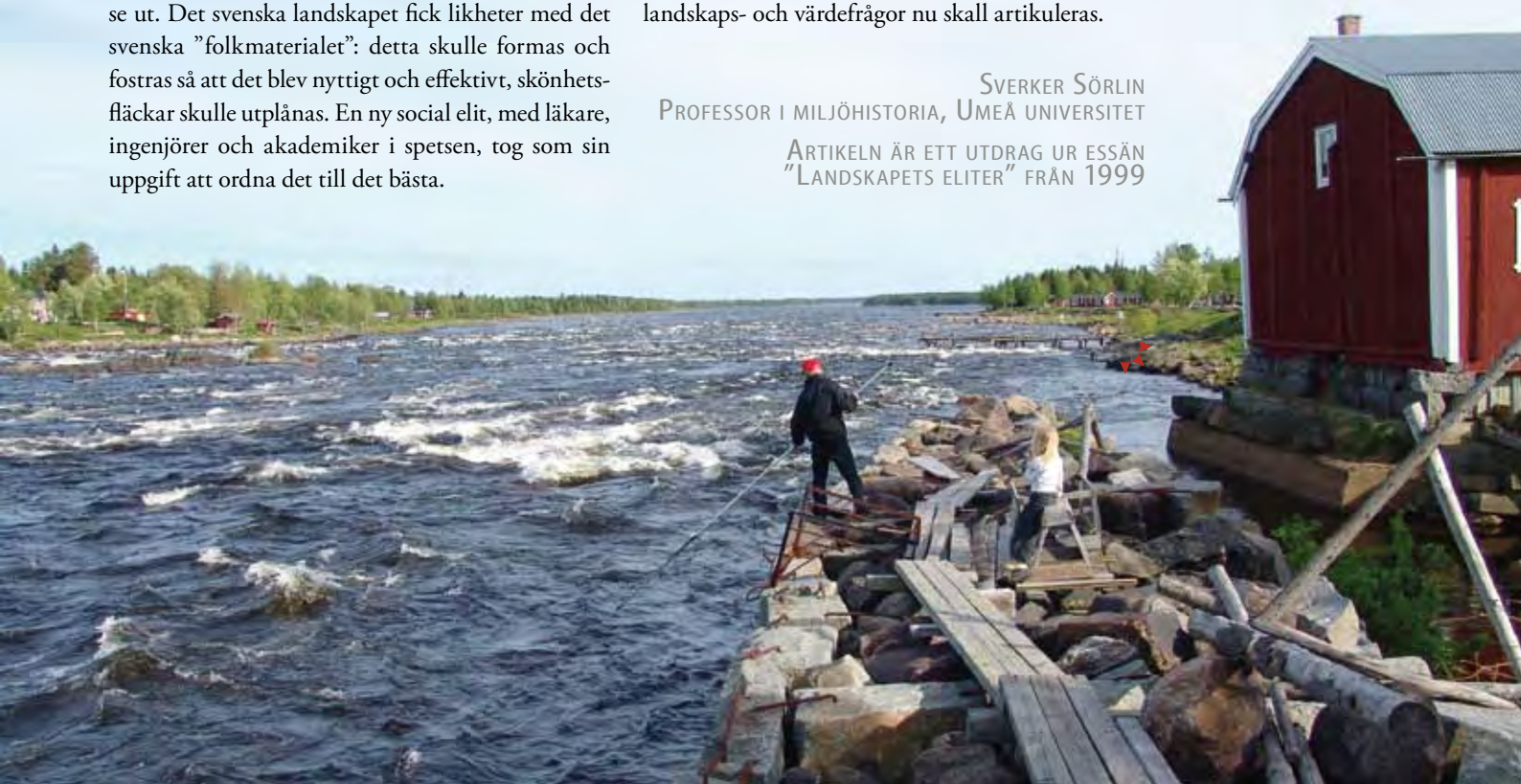
En gemensam nämnare i det tidiga naturskyddet är bristen på intresse för demokratisk förankring av landskapets värdefrågor. Varken Rosenius eller Sjöbeck ansåg sig behöva fråga folket till råds om landskapets värden; krav på medborgerligt deltagande i bevarandearbetet artikulerades i allmänhet inte. Många ledande landskapsförsvarare tog för givet att landet, och därmed folket, behövde de reservat och rekreationsområden som de föreslog skulle inrättas, och att nationen behövde skyddas mot kiosker och lamellhus. Det fanns otvivelaktigt politiska övertoner i detta, till exempel i kritiken mot modernism och funktionalism, men genom att framställa sin uppfattning som ett värn av landskapet, skönheten och det för landet gagneliga, så kunde denna landskapsdiskurs framstå som mer höjd över politiken än den i själva verket var.

Under 1930-talet och ett par decennier framöver befinner sig landskapet i en period av omvärdering. Den objektfixerade och monumentaliserande tendensen i äldre naturskydd och kulturminnesvård börjar inriktas mot större miljöer och landskap. Det sociala ansvaret betonas alltmer. Men landskapsvården framstår samtidigt som en utpräglad professionell verksamhet. Värdefrågorna förankras sällan i en demokratisk process.

Under senare årtionden har nya, eller nygamla, värdekomplex påverkat landskapsvård och skyddssträvanden; biologisk mångfald är bara ett av dem. Säkerheten i bedömningen och det svaga intresset för medborgerlig förankring av landskapets värdefrågor har inte försvunnit. Det är en omständighet värd begrundan, inte minst när ett nytt århundrades landskaps- och värdefrågor nu skall artikuleras.

SVERKER SÖRLIN
PROFESSOR I MILJÖHISTORIA, UMEÅ UNIVERSITET

ARTIKELN ÄR ETT UTDRAG UR ESSÄN
"LANDSKAPETS ELITER" FRÅN 1999

Dubbelmoral i naturvården

I internationella förhandlingar betonar Sverige de lokala intressena, men på hemmaplan är visan en annan. Så upplever många svenska skogsägare bemötandet från naturvårdsmyndigheter.

Illustration: Linda Johansson

Jag halkade in på naturvårdsarbetet ur ett internationellt perspektiv, i en värld där Sverige driver frågor om lokalt deltagande och underifrånperspektiv. Nu har jag hamnat i skogsägar-rörelsen och ser frågan ur ett svenskt landsbygdsperspektiv, och konstaterar att Sverige har en helt annan syn på skogsskyddet i Sverige än den man driver i FN-förhandlingar. Här antas en skogsskyddsstrategi centralt som sedan mejslas ut över landskapet med total okänslighet för ägarförhållanden och markägarens syn på sin skog. De problem som vi på LRF Skogsägarna ser i naturvårdsarbetet idag bottnar helt och hållet i detta synsätt.

TVÅ PROBLEM

Problemen med naturvårdspolitiken är två och de hänger ihop. Det första är att ingen frågar markägaren vad hon eller han tycker är skyddsvärt, utan man kommer och talar om för markägaren vad som är skyddsvärt, och beslutsbördan av vad som är skyddsvärt lastar man på forskarna. Problemet är att i prioriteringar finns inte rätt eller fel, utan det slutar alltid i en bedömning. Någon måste välja och bestämma. Någons syn blir rätt och någons annans blir fel. I det här fallet blir myndighetens syn rätt och markägarens fel.

Det andra problemet är bemötandet markägaren får av myndigheten. Vi känner till fall där myndigheten sagt att "du får komma in med en avverkninganmälan om du vill veta vilka naturvärden vi ser på din mark". Vi hoppas att det är undantag. Det är dock inget undantag att markägare inbjuds till dialog i ett reservatsärende där inget alternativ till att göra reservat finns kvar. Då har myndigheten redan beslutat att marken ska bli reservat. I en dialog värd namnet måste rimligen markägaren bli indragen redan *innan* det är skrivet i sten att det ska bli ett reservat. Så fort tanken väcks måste det första som görs vara att prata med markägaren – och kanske

kunna komma överens om alternativa lösningar med bibehållet brukande av hela eller delar av arealen – om inte markägaren tycker att ett reservat är bra.

ENKLA LÖSNINGAR

Lösningarna är enkla: att leva som man lär med lokalt deltagande och underifrånperspektiv. Utgå från ägarförhållanden och markägarens syn på skogsskyddet. Diskutera först. Det planekologiska perspektiv som nu används kanske fungerar på bolagsmark och hos större ägare. Då kan man använda det där. Men för familjeskogsbruket, där kanske marken gått i arv och vissa pärlor sköts på ett visst sätt i generationer – där måste man utgå från skogsägarens kunskap och känsla för sin mark. En skog som har brukats i 100 år och som har höga naturvärden kan man rimligen med fördel fortsätta att bruka på samma sätt för att bevara naturvärdena. Markägarens intresse och engagemang måste tas tillvara fullt ut!

Använd hela skalan av instrument för skydd. Reservat är en bra avtalsform, om den kompletteras med möjlighet till tidsbegränsning. Ett avtal måste kunna vara flexibelt i alla variabler; hur länge det ska gälla (med möjlighet till omförhandling), ersättningsnivåer, skötsel, möjligheter till försiktigt brukande med mera.

Om man vill göra ett permanent intrång bör marknadsvärde gälla fullt ut. Och då menar vi det pris man skulle fått för fastigheten om den såldes på marknaden med full bruksrätt, utan avdrag för hitten eller ditten. Gärna med en naturvårdsbonus för att man ställer upp för en god sak. Att utgångsbudet från myndigheten oftast ligger långt under det snittpris man kan läsa om på LRF Konsults hemsida för aktuellt område är ett hån mot markägaren.

Om dessa tämligen enkla lösningar fanns tror jag nästan alla familjeskogsägare skulle vara positiva till naturvård och skogsskydd. ▶

LINDA HEDLUND
LRF SKOGSÄGARNA

// I en dialog värd namnet måste rimligen markägaren bli indragen redan innan det är skrivet i sten att det ska bli ett reservat. //

Rödlistade arter – ett vasst men skört instrument

Naturvårdens mäktigaste instrument får vissa planerare att rygga, medan andra mest rycker på axlarna. Rödlistan måste tydliggöras och kvalitetssäkras för att få fortsatt förtroende skriver Svante Hultengren, naturvårdskonsult.

I gamla tider avsattes vackra eller säregna naturområden som reservat. Ofta bevarades det ovanliga, det avvikande, och man tittade då i första hand på naturen i sin helhet. Idag är det i många fall rödlistade och sällsynta arter som styr valet av värdefulla områden för skydd och bevarandeåtgärder. De första listorna över "rödlistade arter" och inte minst "signalarter" presenterades i mitten av 1980-talet. Att intresset och gensvaret blev stort märks inte minst på utbredningskartorna för vissa rödlistade arter där antalet förekomster i vissa fall tiofaldigats.

STORT INFLYTANDE

De rödlistade arterna har fått ett mycket stort genomslag i naturvårdspolitik. De har blivit vassa och viktiga instrument och en bra värdegrund vid utpekandet av värdefulla områden. Stora ekonomiska resurser har också avsatts för ändamålet, för inköp av mark till reservat och biotopskydd, för naturvårdsåtgärder inom skog- och jordbruk, kommunala naturvårdsplaner och liknande.

Själv arbetar jag som konsult med särskilt inriktning på utredningar om bevarande av arter och

med olika planeringsfrågor kring naturtyper och rödlistade arter. Uppdragsgivare är kommuner, länsstyrelser, statliga verk samt privata företag. I många fall anlitas vi av exploatörer och kommunala planerare för utredningar om naturvärden i specifika områden. Inventeringarna används sedan som underlag för den fysiska planeringen, till exempel översiktsplanering, MKB (miljökonsekvensbeskrivning) och fördjupade översiktsplaner. "Rödlistade arter" är detta sammanhang ett mycket centralt begrepp, och den allmänna respekten för begreppet är – vill jag understryka – mycket stor. I planeringsprocessen undviks värdefulla naturområden, särskilt om det finns rödlistade arter, när man bygger vägar, järnvägar och bostadsområden, och mycket stora resurser läggs på att bevara och undvika påverkan på miljöer med rödlistade arter. I vissa fall är resurserna som läggs på åtgärder och hänsynstaganden så stora att det kan upplevas som om de skulle gjort större nytta om de lagts någon annan stans, exempelvis i form av kompensationsåtgärder i ännu värdefullare områden.

OLIKA TOLKNINGAR

Vad det egentligen innebär när det dyker upp en "rödlistad art" i ett område är inte alltid helt självklart för varken planerare, markägare eller ens biologer. I vissa kretsar uppfattas förekomst av rödlistade arter och deras habitat som att marken inte får röras överhuvudtaget, medan man i andra grupperingar kan ta mycket lätt på saken. Ytterligheterna kan leda till motsättningar vilka på sikt kan undergräva förtroendet för rödlistorna. Därför gäller det för ArtDatabankens expertkommittéer att vara lyhörda och receptiva.

Låt mig ta några exempel på sådana ytterligheter. Ett fall gäller ett större barrskogsområde i södra Sverige med tämligen trivial fauna och flora. Lokala skogsgrupper har i området lokaliserat förekomster av rödlistade arter och driver linjen att betydande delar av skogsmarken därmed måste undantas från

Inventering. Det är viktigt att arterna på rödlistan är så trovärdiga att de kan utgöra värdegrund för samhällsplanering.

Foto: Svante Hultengren, Naturcentrum AB.

skogsbruk. Eftersom pressen ofta gärna gör rubriker av sådana här saker så blir resultatet att skogsbruk inte kan bedrivas i det aktuella området, eftersom markägaren eller förvaltaren är rädd för att hamna i dålig dager. Resultatet blir läsningar mellan intressena och följden blir misstro mot rödlistade arter och bevarandeintresset.

I ett annat fall finns ett stort antal grova träd på en kyrkogård. Träden inrymmer flera olika rödlistade arter, men de anses vara så stora, gamla och murkna, att de utgör en fara för allmänheten och därför måste avverkas. Ingen konsekvensbeskrivning görs. Beslut att föryngrat trädbeståndet tas utan några invändningar och vips så har stora naturvärden försvunnit utan att de egentligen ens hunnit bli uppmärksammade. I och kring vår bebyggda miljö råder helt andra förutsättningar när det gäller hänsynen till den biologiska mångfalden än inom skogs- och jordbruket. Kanske har det med tradition att göra, kanske ren okunskap.

I ett tredje fall görs en utredning kring en motorvägsdragning. Man finner ett antal tidigare okända förekomster av rödlistade arter inom flera sammanhängande områden. Inom ramen för den lagstadgade miljökonsekvensbeskrivningen görs analyser utgående från de faktiska omständigheterna. Olika alternativ diskuteras med länsstyrelsen och resultatet blir att vägsträckningens dragning förändras vilket medför stora ekonomiska kostnader. Här fungerar i och för sig användningen av instrumentet ”rödlistade arter” på ett önskvärt sätt, men kostnaden blir stor och frågan är om inte någon typ av intrångsersättning i stället borde diskuteras i varje enskilt fall. Uppenbarligen skiljer sig synen på värdet av de rödlistade arterna avsevärt mellan de olika exemplen.

LISTANS STABILITET OTILLRÄCKLIG

En annan sak som måste åtgärdas innan rödlistorna fullt ut kan leva upp till sitt rykte, är att arterna på listorna måste vara trovärdiga. Det är inte acceptabelt att en art kategoriseras som starkt hotad i en upplaga av rödlistan, för att i nästa uppdatering helt tas bort. Hur reagerar en planerare som ändrat ett helt bostadsområde till förmån för en hotad art, när den ett par år senare anses vara utom fara? Expertkommittéerna måste vara mycket mer säkra på sin sak när det gäller kategoriseringen av de arter som skall tas med i listan. Om man inte kan klara av detta så får man dela listan i arter som kan användas vid fysisk planering, hänsyn och MKB (säkra arter), och så en annan, mer akademisk lista.

ArtDatabanken har en viktig uppgift i att ta emot, strukturera och tillgängliggöra uppgifter om rödlis-

tade arter. Det är den helt överskuggande uppgiften anser jag, såsom användare av dessa uppgifter. Idag fungerar, åtminstone för mig, leveranser av uppgifter om rödlistade arter på ett utmärkt sätt. ArtDatabanken levererar med kort varsel uppgifter om rödlistade arter om man klargör sina syften och försäkrar att man inte missbrukar eller sprider uppgifterna på ett otillbörligt sätt. Däremot är en stor del av uppgifterna svåra att använda i den fysiska planeringen. Jag har roat mig med att gå igenom uppgifterna för en kommun en efter en, och det visar sig då att mindre än 25 procent av uppgifterna har korrekt lokalangivelse eller en acceptabel koordinat. Materialet måste gås igenom ytterligare ett par gånger, vilket medför stora kostnader. För att leva upp till förväntningarna måste detta förbättras och kvalitetssäkras. Skall uppgifterna användas i den fysiska planeringen måste det till en ordentlig uppjustering av lägesdata.

EN POTENTIELL TILLGÅNG

Sammanfattningsvis är min spaning att rödlistorna nu har en mycket hög profil bland politiker och planerare på både hög och låg nivå. Den stora utmaningen för ArtDatabanken och för oss som arbetar med och nyttjar listorna är därför att öka kvaliteten så att de på ett bättre sätt motsvarar avnämarnas krav på tydlighet och kvalitet. Informationen om vad förekomster av rödlistade arter förpliktar till, både moraliskt och lagligt, kan också förbättras. De rödlistade arterna måste mer och bättre upplevas som en tillgång och inte som ett hinder.

SVANTE HULTENGREN
NATURCENTRUM AB

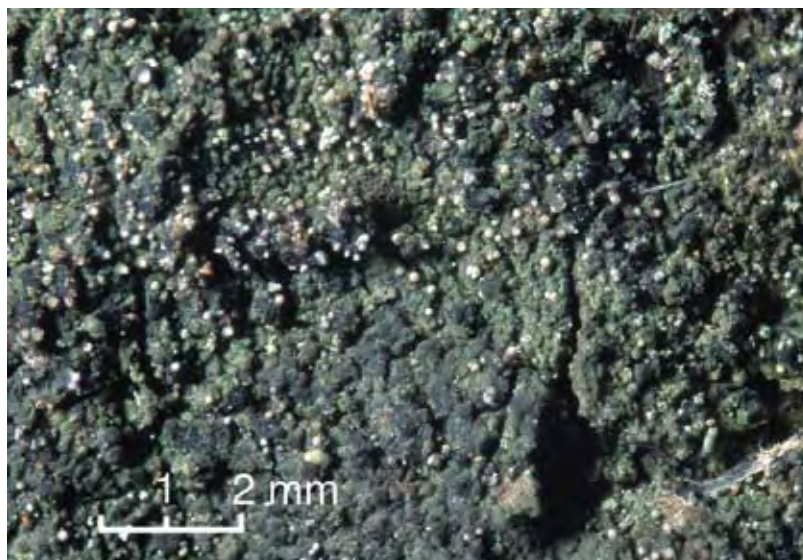

Foto: Svante Hultengren, Naturcentrum AB.

Trädbasdynlav *Micarea globulosella* har både varit rödlistad som sårbar (1995 års rödlista) och missgynnad (2000) och är numera bedömd som ej hotad (2005). Acceptabelt under en vetenskaplig process, men inte om den skall tillmätas något värde vid naturvärdesbedömningar.

Mycket för pengarna

Om staten är beredd att stötta kommunerna med medel för naturvårdsprojekt även i framtiden kan väldigt mycket bli uträttat. Det vet kommunbiologen Mats Rosenberg i Örebro.

De svenska miljömålen utgör grunden för Sveriges naturvård, men det finns ingen instans som tar ett samlat grepp på hur alla naturvårdsinsatser i landet kopplar till miljömålen. Det betyder att kommunerna i stort sett är fria att göra vilka satsningar de vill och att aktiviteterna i landets 200 kommuner varierar från ingenting till mycket ambitiösa naturvårdsprogram. För Mats Rosenberg är miljömålen ett bra stöd för kommunens prioriteringar.

– I Örebro fungerar de nationella miljömålen bra som grund för våra lokala ställningstaganden, vi slipper uppfinna hjulet på nytt hela tiden.

FÖRANKRA MILJÖPOLITIKEN

Den lokala förankringen av miljömålen är viktig för att kommunen ska lyckas gå i land med sina naturvårdssatsningar. I Örebro omsätts de nationella miljömålen i lokala naturvårdsmål som antas av kommunfullmäktige för varje mandatperiod.

– Innan miljömålen var skrivna gjorde jag själv naturvårdsprogrammet för Örebro på min kammare. Nu har vi en process med nationella riktlinjer som vi försöker anpassa till våra förutsättningar. Men det är fritt från central nivå hur man ska jobba. Det är jätteviktigt att förankra idéerna i miljömålen lokalt och få acceptans hos våra politiker.

Örebro kommun är en stor markägare med mycket våtmark. Under 1990-talet gjorde staten en stor satsning för att motverka konjunkturnedgången. Örebro kommun sökte då pengar för att engagera entreprenadföretag till våtmarksanläggning.

– De här pengarna var avsedda för att stimulera satsningar, men vi fick rustade våtmarker på köpet.

Mats berättar att det finns EU-pengar avsatta för att anlägga våtmarker och dessutom ett årligt bidrag för att hålla våtområden på markerna.

– Och det här är pengar som alla markägare kan söka från länsstyrelsen, poängterar han.

Men det är tydligt att det är en fördel att vara en stor organisation som en kommun när det gäller att finansiera naturvårdsprojekt.

– Kontakten med politiker är viktig, och man måste vara offensiv. Kommunen måste ha en egen

vilja och kunna stå för en del av finansieringen. Är man på hugget och ser öppningar så kan projektmedel börja rulla in.

BETYDELSEFULLA STATSBI DRAG

Under 2004–2006 fördelades 300 miljoner kronor till lokala naturvårdsprojekt i landet. Tanken var att stimulera och stärka det lokala engagemanget för naturvårdsfrågor. Men den typen av statsbidrag kommer inte regelbundet och fortsättningen för de lokala naturvårdsprojekten är osäker.

– Den statliga satsningen på lokal naturvård har haft stor betydelse. Det är viktigt att det här naturvårdsprogrammet får en fortsättning, kommunerna kan göra jättemycket om pengarna finns. De statliga stimulanspengarna gör det också lättare att få kommunen att satsa på projekt, och då har man satt en boll i rörelse.

För Mats Rosenberg är naturvård ett sätt att göra kommunen attraktiv. Det handlar om lika mycket sociala delar som ren naturvård. Hans råd till kollegorna är att koppla naturvård till folkhälsa och attraktionskraft.

– En kommun med välskötta naturområden lockar både invånare och företag. När jag äskar pengar säger jag till ekonomerna ”om jag får en tiondel av vad parkskötseln får ska jag sköta tio gånger så stor areal. Ni får hundra gånger mer för pengarna!”. Om jag lyckas sälja det som något prisvärt ger det mig en budget som kan locka fram andra pengar. Då har jag ekonomisk beredskap när nya statsbidrag dyker upp.

Mats Rosenberg önskar sig tydliga målsättningar och hjälp med att bygga nätverk med kunniga kontaktpersoner inom olika naturtyper i hela landet. Utbildningsdagar med exkursioner i olika marker där man kan lära och inspireras av varandra är ett annat önskemål. Det låter som enkla och billiga insatser som kan ha stor betydelse. Slutligen önskar han att den statliga naturvårdssatsningen får en fortsättning.

– Att låta kommunerna söka medel och dela 50–50 ger mycket för pengarna om man styr rätt och visar vad som är viktigt. ▶

OLOPH DEMKER

Foto: Anna Maria Wremp

Foto: Urban Emanuelson

Foto: Oloph Demker

Foto: Anna Maria Wremp

Naturvård kan kopplas till folkhälsa eller friluftsliv och på så vis öka en kommuns attraktionskraft.

Biologisk mångfald – varför då?

Mänskligheten står inför stora framtida utmaningar och biologisk mångfald är nyckeln till vår överlevnad. Kunskap, förtroende och delaktighet är av avgörande betydelse för ett lyckat samarbete mellan alla parter.

// I vissa kretsar gör man sig lustig över de miljoner som investerats i den vitryggiga hackspetten. I år, 2007, har den stora investeringen resulterat i fyra ungar. //

Vad spelar det för roll om en art försvinner? Jo, det spelar roll därför att vi inte vet om det spelar någon roll. Jag fick för många år sedan av en grupp studenter frågan "vad har Du för mål med Ditt lantbruk?" Först svarade jag som det är, "målet är att vara lantbrukare". Det var nu inte svar på frågan. Om man bortser från nödvändigheten att driva lantbruket så, att affären går ihop och att det stora samhället förhåller sig som sämst måttligt kritiskt, blev svaret efter en del övervägande, att det yttersta målet är att vara nyttig för samhället i stort på ett sätt så att selektionstrycket i odlingslandskapet lämnar utrymme för både genetiskt bevarande och genetisk dynamik. Det var ett lagom luddigt svar. Bättre uttryckt: verksamheten skall bedrivas så, att antalet ekologiska nischer underhålls, ökar och är så beskaffade att de fungerar.

VITRYGGIG HACKSPETT – EN LUSTIGKURRE?

I vissa kretsar gör man sig lustig över de miljoner som investerats i den vitryggiga hackspetten. I år, 2007, har den stora investeringen resulterat i fyra ungar. Resultatet är inte lustigt och konsekvensen är betydande. Som människor kan vi tydligtvis inte genom stora penninginsatser och riktade åtgärder med säkerhet åstadkomma det vi vill. Vi är fantastiska när det gäller processande på detaljnivå men betänkligt dåliga på systemnivå. Naturen fungerar genom aktion och reaktion. Tyvärr förstår vi inte vad vi gör när vi agerar. Vi förstår i ännu ringare grad hur de omgivande systemen reagerar. Den samlade arvsmassan runt människans värld är en resurs, vars värde vi inte kan ha en säker uppfattning om. Den genetiska resursen är diffus och kan inte penning sättas. Vården av denna resurs är lika viktig som de andra resurserna, odlingssubstrat, vatten och energi, som driver odlingssystemet, det fysiska system som bär upp kulturen, som vi känner den. Vården av arvsmassan är inget plockepinn eller dataspel. Det är en dans på slak och såpad lina! Utan den genetiska resursen

är de fysiska resurserna värdelösa, åtminstone om vi vill känna igen omgivningen.

I princip delas denna uppfattning av det politiskt administrativa maskineriet. Inställningen är inte heller ovanlig bland lantbrukare. Det borde då inte finnas några problem i umgänget mellan aktörer på fältet och i det stora samhällets maskineri. Tyvärr finns det kommunikationsproblem. Folket på fältet lever i en ekonomisk verklighet och har egna drivkrafter. Det gäller också företrädarna för det stora samhället.

ETT ÖVERBELASTAT SYSTEM

All markanvändning, oberoende av om den sker genom människor eller andra organismer, påverkar omgivningen. Historiskt har mänsklig markanvändning lett till både biodiversitet och biodegradering. Vid någon viss utnyttjandegrad överutnyttjas det biogeologiska systemet, det tippar, och fysisk degradering sätter in, i vårt land exempelvis bortodling och

hedbildning, i andra delar av världen försaltning och ökenbildning. Å andra sidan har det största antalet arter i människans landskap, åtminstone i vårt land, funnits runt förra sekelskiftet. Om drivkrafterna kan man spekulera: muskelenergi, växtnärbrikt, halva den nuvarande befolkningen, omfattande användning av alla växande resurser i det människonära landskapet, skogsbete, fåbodar, myrslätter, lavtåkt, vasslätter, lövtåkt, slätter av dikesrenar, svartträda, inga införselregleringar, olika åkerbrukssystem. Att återkalla denna situation är just nu en omöjlighet. I ett framtida samhälle kan det dessvärre bli en realitet, dock då med det olyckliga tillägget att människopopulationen är tio gånger större än vad den var år 1900. Det är väl ingen överdrift att gissa, att systemet då kommer att tippla!

Väsentliga inslag i de bättre sidorna hos människan är pionjärande: hopp, nyfikenhet och dådkraft. Det vore då onaturligt att stanna i dystra funderingar. Hoppet kan inte inskränkas till vad det politiskt/administrativa maskineriet kan tänkas företaga sig. Hoppet måste baseras på vad den bredare allmänheten inklusive markens förvaltare kan tänkas företaga sig, d.v.s. hur samhällsandan på detta område uttrycker sig. I formuleringen av denna spelar det politiskt/administrativa systemet roll genom att det är modell för i samhället gångbara attityder.

MOTSTRIDIGA DIREKTIV

En av mina yrkesbröder råkade ut för ett brev från Skogsstyrelsen som ålade honom att omgående avverka ett parti av översvämning dödad björk och ersätta denna med ny skog. Eftersom han lovat sin mor att inte avverka björken, som var hemvist för rara hackspettar blev han mycket lättad då det veckan efter anlände ett brev från länsstyrelsen med förbud att avverka samma skogsparti. Detta inflöde av tämligen hotande skrivelser från två besläktade myndigheter föranledde ett brev till vederbörande landshövding med begäran om ett gott råd. Lyckligtvis är detta brev fortfarande efter några år obesvarat. Hackspettarna och modern är fortfarande vid gott mod. Det intressanta med detta är att alla har agerat efter bästa förstånd och beträffande myndigheterna dessutom i enlighet med gällande regelverk. Tyvärr blir summan av det hela minskat ömsesidigt förtroende både på längden och tvären.

FÖRTROENDE ÄR EN FÖRUTSÄTTNING

Ofta refererar pressade tjänstemän som skall handha delikata uppgifter till gällande regelverk. I umgänget med allmogen räcker inte det. Man måste också bejaka alltings rimliga proportioner, kreativitet, goda

uppsåt och respekt för den enskilda människan. I annat fall ligger dödssynden liknödhet snubblande nära som uttryck för myndighetsutövning. Det leder till två saker, dels att förbud och åtal blir en vanlig konsekvens av myndighetskontakt, dels att markägare tar för vana att i god tid eliminera för naturvärden intressanta objekt, senast då någon okänd person med myndighetsutseende strövar omkring i markerna. Detta är inte bra, det leder till samma situation som den som råder beträffande de stora rovdjuren, ömsesidig brist på förtroende. Det kommer inte att underhålla värden av biologisk mångfald.

Det som kan mota en sådan situation är kunighet, erfarenhet och att inte enbart ha kontroller som arbetsuppgift. Alla som arbetar i det politiskt/administrativa komplexet måste ha ett produktionsansvar. En förutsättning för lyckade genomföranden är förtroende. Vid introduktion av det så kallade Kultstödet råddes kandidaterna till detta att på en meters höjd kapa björkar i syfte att erhålla bra hamlingsträd. Det har dock hos allmogen varit känt att det är ett bra sätt att ta död på björken. Det visade sig vara det även i den nya stödmiljön. Det är då inte lätt att lita på myndigheternas goda omdöme, vad är det mer de inte kan?

MÄNNISKAN HAR MAKT ATT PÅVERKA

Såvitt jag kan förstå kommer naturen att under trycket av människans önskan att äta sig mätt, förflytta sig och ha varmt eller kylt uppehåll, utsättas för ett mänskligt utnyttjande som icke sett sitt like. Den miljödiskussion som nu förs är en västanfläkt av den som måste föras. Det den måste leda till är en massiv forskningsinsats rörande underhåll och utveckling av den genetiska skatten. Det som är ett måste när det gäller denna forskningsinsats är att den inte endast får bedrivas genom modellering. Det kan leda till fria fantasier. Den måste bedrivas med experiment och observation som mest väsentliga inslag. Vi måste klara av att om vi så önskar få vitryggiga hackspettar att trivas. Då kommer vi också att kunna utbilda såväl handläggare som genomförare på ett sätt som gör att vård av genetiska resurser fungerar. Tyvärr kan vi förmodligen trots denna förhoppning inte influera istiders kommande och gående, men det är en annan sak. Med en natur som är frisk och fylld av ekologiska nischer är sannolikt även ankomsten av nästa istid en hanterbar historia. Till yttermera visso är goda kunskaper en förutsättning för det stora samhället att fatta överlagda och verkningsfulla beslut. Alltså, forskningspengar och utbildning. Det fina är att det är något som står i vår makt att genomföra! ▶▶

PETER EDLING, LANTBRUKARE
VALLA GÅRD I BETTNA

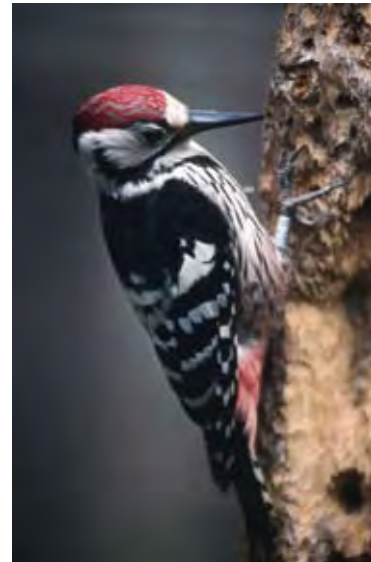

Foto: Torbjörn Ebenhard

DIVERSE

FRÅN CENTRUM FÖR BIOLOGISK MÅNGFALD

Etnobiologiskt symposium 5–6 februari 2008

Linnés Lappland: Människorna och naturen.

På Åjtte: Svenskt Fjäll- och
Samemuseum, Jokkmokk.

Årets etnobiologiska symposium skildrar svenskars möte med samerna, deras kunskap och nyttjande av naturresurserna.

Med Lapplandsresan inledde Linné en rad av nationella upptäcktsresor på jakt efter de naturresurser som förekom inom riket. Parallellt studerade han folkliga seder, föreställningar och växt- och djurbenämningar på ett sätt som i metod och tanke påminner om dagens etnobiologiska forskning. Etnobiologiskt symposium 2008 skildrar inte bara olika vinklingar på Linnés och andras lappländska resor eller ålderdomliga företeelser utan belyser även hur traditionell kunskap idag kan bidra till landsbygdsutveckling och skapa lokal kulturell identitet.

Symposiet är ett samarrangemang mellan NAPTEK (CBM), Sametinget, Södertörns högskola och Åjtte – Svenskt Fjäll- och Samemuseum. Symposiet vänder sig till allmänhet och forskare som är intresserade av det historiska utforskandet av Lappland och samisk traditionell kunskap samt hur den kan nyttjas i landsbygdsutveckling.

SISTA ANMÄLNINGSDAG 25 JANUARI
MER INFORMATION: WWW.NAPTEK.SE

Biodiverse 3/07

Under hösten har förskjutningar i produktionen av Biodiverse gjort att nummer 3/07 med tema Naturvårdskedjan fördröjs. Tidningen beräknas komma ut under våren 2008.

Naturvårdskedjan länkas ihop

Forskningsprogrammet Naturvårdskedjan, som koordinerats av Centrum för biologisk mångfald, slutrapporterade sin andra fas i november och har därmed formellt avslutats. Naturvårdskedjans mål har varit att sammanfoga mål, styrmedel, skötselåtgärder och utvärdering – fyra viktiga länkar i naturvårdsarbetet – och på så vis åstadkomma ett effektivare naturvårdsarbete. Programmet har präglats av en nära kontakt och dialog med avnämarna via bland annat referensgrupper och regelbundna avnämmarkonferenser. Naturvårdskedjan startade 2001 med finansiering från Naturvårdsverket och har omfattat tolv olika projekt knutna till olika högskolor och universitet runt om i landet. Resultaten från forskningsprogrammet sammanfattas nu i en stor bok som produceras under våren och beräknas komma ut i slutet av sommaren 2008.

GBIF får förlängning

GBIF-Sverige, en internetportal för biologisk mångfald, har fått förlängd finansiering till år 2012. Naturvårdare, forskare och intresserad allmänhet har genom portalen tillgång till en sökmotor för uppgifter om levande arters geografiska spridning.

GBIF (Global Biodiversity Information Facility) är en Internet-ingång till mer än 130 miljoner dataposter som gjorts tillgängliga av mer än 200 institutioner fördelade på över 30 länder runt om i världen. Den svenska representationen i portalen är den tredje största med 13,7 miljoner poster och har nära 30 000 besökare per år. Om en användare t.ex. söker på arten utter (*Lutra lutra*) serveras en karta över var på jorden den kan påträffas, bilder på djuret och dessutom korta fakta.

Det svenska sekretariatet bakom portalen finns på Naturhistoriska riksmuseet. Det finansieras av Vetenskapsrådet och har nu fått driftsmedel på 1,6 miljoner kronor per år fram till och med 2012. Pengarna innebär att mängden information i portalen kan växa och samtidigt göras mer användarvänlig och tillgänglig. Målet är att portalen ska bli en viktig infrastruktur i forskning, naturvård och folkbildning.

WWW.GBIF.ORG, WWW.GBIF.SE

Människan och faunan

Människan och faunan: Etnobiologi i Sverige, del 3

Efter tio års arbete fullbordas trilogin Etnobiologi i Sverige med boken "Människan och faunan". Tanken med bokverket är att i en Linneansk anda skapa en bild av vilken nytta vi har av biologisk mångfald, och hur nära vår kultur och historia är förknippad med naturen och dess innevånare. Den tredje volymen överblickar den roll djuren, både vilda och tama, spelar och har spelat för oss människor i Sverige. Boken kommer ut i bokhandeln i slutet av januari 2008.

CBM-kalendarium

5–6 februari

8:e etnobiologisymposiet:
Linnés Lappland – människorna och naturen. Jokkmokk.

28–29 april 2008

Symposium: Pedagogik om natur och kultur, Uppsala

9–12 juni 2008

EGF-konferens (European Grassland Foundation) i Uppsala.
HagmarksMISTRA sammanfattar sina forskningsresultat.

7–9 oktober 2008

Mångfaldskonferensen 2008:
Vägar till mångfald. Uppsala